

mss. cabdals *K* i *d* en els versos 36 i 43 porten aquesta grafia *fiz* amb *-z* que fóra ben estrany si fos la desinència del cas subjecte, i per això Appel es decideix per una lliçó minoritària, la del cançonier *a*, que porta *finz amaire*: així i tot la *-z* encara és xocant (sols aniria d'acord amb la *n* de *FINIS* si fos *n* fixa); al glossari té escritúpol, dubta i comenta justificant-se: «un femení *fiza no s'ha documentat fins ara: potser hi va haver coincidència («zusammengefallen») de *fi* amb *fi*». Sembla que hauria hagut de tenir més en compte el vers segon dels citats *con li sui fis*, evidentment idèntic a l'últim «on plus li sui fiz amaire» i per tant no hauria dubtat que calia admetre la lliçó *fiz* totes tres vegades. Que *fiza* «ist nicht belegt»? Ja hem vist per què: tampoc entre els 31 exs. de *fi* en francès antic no hi ha cap cas de femení, i hem comprès i explicat per què hi havia ben poca facilitat que s'usés el femení de *FIDUS*.

Com ja he dit, el mot apareix literàriament, per primer cop, en qualsevol llengua, en Guilhem de Peitieu, solament posterior al doc. català de 1094 (car en aquest moment Guilhem només tenia 23 anys, i havent-ne viscuts 56 és de creure que la peça sigui de c. a l'any 1100). En ells tenim un altre exemple de la locució *de fi*: «de lai d'on m'es bon e bel, / non vei messenger ni sagel, / per qué mon cor no-m dorm ni ri, / ni no-m aus traire ad enan, / tro que <z> eu sacha ben *de fi* / se-l es aissi com eu deman» (Appel, *Chr.*, 10.11). I encara d'altres testimonis primerencs, on és evident el sentit de *FIDUS* (en el matís de 'segur' o en el de 'lleial' o 'sincer'): «per leys serai totz fals o *fis*, / o vertadiers o ples d'engan, / o totz vilàs o totz cortès / ---», Cercamon (ib., 13.49); «s'ieu puec esser *fis* que de vós no-m partatz», *Novas del heretje* (ib., 107.92).

En el nostre Cerverí trobem moltes i eloqüents proves de tot això, i fins en el llarg poema didàctic *Maldit ben dit* (on el català ja predomina sobre la llengua d'oc, però també té mots d'aquesta): «En Jacme, rey d'Aragó --- / li dizon, per lo món, / rey *fi* e d'engan mond» ('rei lleial', v. 566). Més n'hi ha en la seva obra lírica, resplendent sol de posta de la gran jornada trobadoresca: «—Vos am e vos azor / e vos mercey - e si d'ayçò-m reprén / car li suy *fis*, leylals e vertadets, / eu li diray que totz aytals volers / s'és més en mi d'amor con en Tristan» (75/89.33); «car suy homils *fis* ser<v>s» (42/87.32); «car del *fi* fay fals, e del dreit, envrs» (61/101.15); «e si no-l platz que de s'amor m'afí / e-m vol aucir, aurà-n tort, pus m'à *fi*» ('puix que em té, puix que li sóc, fidel', 72/94.7).

En aquest darrer passatge ja hi ha transició cap a l'ús substantivat, en què *fi* ja esdevé un sinònim de 'vassall', 'servidor fidel i apassionat': «argens no-m valria / qu'eu no morís; / neus vós, sos *fis* <i fins i tot, vós, servidor fidel d'ella> / morriatz s'el <'ella'> moria» (24/10.30); «com *fis* destreitz qui no-s pot cosseyllar / --- l'altre-l crida / e l'altre ditz —Ops m'avetz a pagar!— / suy destreitz --- / --- per qué-ls amanz entendenz volh pregar, / si 'n mon chantar motz ne rima -s desvia, / que-m rayzonen, c'atretal

lor faria, / e totz *fis* deu son semblan raizonar», (39/86.1 i 16).⁴

A tot això, *fi* de *FIDUS* (paral·lel al resultat occità *ni* < *NIDUM*, *mo* < *MODUM*, *gra* < *GRADUM*, *pe* < *PEDEM*, etc.) coincidia del tot amb *fi* *FINEM* fonèticament, i els sentits respectius 'lleial' i 'acabament, sùmmum, perfeccionament' també eren pròxims: de *FINEM* venia també *FINIRE* > *finir* 'acabar', *finiment*, etc. D'altra banda, mentre no sortíem de les idees materials o jeràrquiques, les combinacions freqüents eren com *fi serv* o *fi vassal*, però en la ideologia trobadoresca i del món cortès sorgia poderosa, i fins abassegadora, la noció de l'amant i del galanteig, l'amador fidel anava de llavi en llavi, i hi transportaven el concepte de la lleialtat del servidor o del vassall: en passar del *fi vassal* al *fi - aman*, això és canvià en *fin aman*, i en *fin' amor* (paral·lelament a *bo* ~ *bon amic*, *vi* ~ *vin agre*, *pla* ~ *plan terrier*, *mà* ~ *man destra*), amb propensió molt més forta en llengua d'oc que en català, encara, pel fet que, havent-se eliminat en occità, les combinacions *ns* i *nv* (*pensar* > *passar*, *convenir* > *covenir*) aquells *fi serv* i *fi vassal* inicials eren sentits com a equivalents d'uns *fi(n) serv* o *fi(n) vassal* teòrics, amb un grup que la fonètica occitana havia descartat; en canvi la *-n* no solament era possible en *fin aman(t)* sinó, en certa manera, demanada pel hiatus, i així mateix *fin amor*, sentit com un *fin amor* (femení però amb elisió), i en venien *fin valor*, *fin doussor*, *fin franqueza*, i després els antonímics *fin valor*, *fin auradura*.

Alhora, pas a pas amb el procés material, s'hi anaven fusionant les idees mares —'lleialtat' *FIDUS* i 'perfeccionament' *FINIS*— fins a arribar a una confluència, a una junyida, completa de les dues famílies, en aquest adjectiu occità únic *fi*, ja proveït ara d'un femení *fin*. El procés es degué anar complint progressivament, i ja devia haver començat (almenys en alguns llocs o bé en potència) en temps de Guilhem, car el Comte de Peitieu si bé no usa el femení *fin*, ja fa rimar *fi*, en aquell mateix poema, amb mots en *-INU*: *matí, vezí, albespi* (no sols *ri RIDET* o *aissi*). El testimoni català de *fin plata* de 1120 (potser tan antic com la peça del Comte) demostra que tot això ja venia de bastant abans en les nostres terres de Migjorn: la societat cortesana i fins la poesia lírica en vulgar ja havien nascut molt abans a «Aquitània» que no el seu Duc i Comte de Peitieu (les obres del qual foren les primeres que es van transmetre, ajudant-hi el rang de l'autor) i en un nivell social molt més modest.

I el femení *fin* i el proclític *fin* aviat comencen d'aparèixer en obres de pertot i de tota mena. Ja en l'arcaic Marcabré (no gaire posterior a Guilhem): «ieu n'ay altra espiada / *fin*, esmerada e pura: / qu'aytals amors es segura / que de *fin* joy es emprisa» (Appel, 14.33); per bé que en Cerverí (potser perquè és molt puntós en coses de llenguatge) hi ha pertot (o quasi) formes sense la *n* (*fis destreitz*, *fis sers*), àdhuc en els seus mss. (o en ell mateix) no manca alguna excepció: «però no-s cuig mon *fin* cor sancer vir». Altrament en tot això notem que fins en les formes amb *n* el signi-